

Ж. Л. Чорна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 347.155 (477+470+476)

ОСОБЛИВОСТІ ДІЄЗДАТНОСТІ МАЛОЛІТНІХ І НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ, РОСІЇ, БІЛОРУСІ

Малолітні особи відповідно до чинного законодавства можуть вчиняти самостійно лише дрібні побутові правочини та здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності. Вони не несуть відповідальності за шкоду, завдану ними. Що стосується неповнолітніх, — то їх дієздатність є децю ширшою, крім того вони несуть самостійно відповідальність, за шкоду, завдану їхніми протиправними діями.

Малолетние лица в соответствии с действующим законодательством могут совершать самостоятельно лишь мелкие бытовые сделки и осуществлять личные неимущественные права на результаты интеллектуальной творческой деятельности. Они не несут ответственность за вред, причиненный ими. Что касается несовершеннолетних, — то их дееспособность является несколько шире, кроме того они несут самостоятельно ответственность, за вред, причиненный их противоправными действиями.

Very young persons in accordance with a current legislation can accomplish independently only shallow domestic transaction and to carry out the personal unproperty rights on the results of intellectual creative activity. They do not carry responsibility for harm, inflicted by them. That touches minor, — their capability is some wider, in addition they carry responsibility independently, for harm, inflicted their defiat a right actions.

Ключові слова: малолітні; неповнолітні; дієздатність.

Наділення цивільною дієздатністю є однією з основних соціальних і юридичних властивостей, які характеризують особистість у правовому суспільстві. Вона включає в себе наявність у суб'єкта волі та свідомості, достатніх для здійснення розумної, свідомої діяльності, а також здатності усвідомлювати значення і наслідки вчинених ними дій. Особливу увагу слід приділяти можливості нести відповідальність за вчинене правопорушення (деліктоздатності), що відноситься до дієздатності, оскільки є здатністю до набуття обов'язків певного виду. Ця дієздатність виникає у особи з досягненням нею 14-річного віку (ч. 1 ст. 33 ЦК України; ч. 1 ст. 1179 ЦК України) [1].

Проблемами правового статусу зазначеної категорії осіб займалися І. О. Гелецька, Л. М. Горбунова, О. С. Іоффе, М. С. Малеїн, Н. В. Рабинович, С. Я. Ременяк, Л. Г. Кузнецова, А. С. Шевченко та ін.

Метою цієї статті є аналіз обсягу дієздатності малолітніх і неповнолітніх осіб за цивільним законодавством Росії, України і Білорусії. Для досягнення даної мети слід вирішити такі завдання: з'ясувати стан наукової розробки проблеми; проаналізувати

© Чорна Ж. Л., 2010

чинне цивільне законодавство трьох країн.

Особа від народження і до досягнення 14 років відповідно до ЦК України наділена частковою дієздатністю, отже, вона може самостійно відповідно до ч. 1 ст. 31 ЦК України вчиняти дрібні побутові правочини, тобто такі, які задовольняють побутові потреби особи, відповідають її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість, а також здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Одразу виникає запитання, яким чином визначати “невисоку вартість” такого правочину, адже для різних сімей така вартість буде різною. Можливо, в даному випадку слід відштовхуватися від якоїсь конкретної межі, наприклад, взяти за основу неоподатковуваний мінімум доходів громадян, який на сьогоднішній день складає 17 грн. відповідно до Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” [2]. Якщо, наприклад, звернутися до ЦК Російської Федерації (ст. 25) [3], то малолітніми особами тут визнаються особи віком від 6 до 14 років. Виникає запитання, яку дієздатність мають особи віком до 6 років. У юридичній літературі свого часу було запропоновано усіх осіб до 14 років визнавати повністю недієздатними, так само, як душевно хворих або розумово відсталих [4, с. 95; 5, с. 119; 6, с. 57–58; 7, с. 7]. Ми вважаємо, що такої необхідності немає, але все ж не слід ототожнювати дієздатність особи віком, наприклад, до 6 років і дієздатність особи віком від 6 до 14 років і наділяти їх однаковою цивільною дієздатністю. Це пов’язано з наступними моментами. По-перше, надання дієздатності особі означає, що особа самостійними діями може вирішувати питання про здійснення своїх прав. Розвиток самостійності й ініціативи у малолітніх і неповнолітніх осіб в жодному разі не повинен бути спрямований проти інтересів самих малолітніх і неповнолітніх. Також надання певного обсягу дієздатності особі повинно відповідати ступеню її розумового розвитку, поступово розвивати у неї досвід для участі в цивільних відносинах, оскільки майнові відносини є правовідносинами, незалежно від того, хто в них бере участь — малолітні, неповнолітні чи повнолітні особи. Крім того, дієздатність особи зумовлюється почуттями, думками, мораллю, нарешті правовою культурою, які визначають умови її розвитку та поведінку особи. Це все є складовою медико-біологічного критерію визначення дієздатності особи [8, с. 13]. Така правова регламентація змісту дієздатності особи юридично закріплює в особі здатність самостійно брати участь у цивільному обороті. Що стосується дієздатності малолітніх за ЦК Російської Федерації, то вони крім дрібних побутових правочинів мають право також вчиняти правочини, спрямовані на безоплатне отримання вигоди, які не потребують нотаріального посвідчення чи державної реєстрації, а також правочини щодо розпорядження доходами, отриманими від законних представників чи з їх дозволу від третіх осіб, з певною метою і для вільного розпорядження. Що стосується ЦК Республіки Білорусь [9], то відповідно до ст. 27 малолітні мають таку ж дієздатність, що і за ЦК Російської Федерації. Єдине, що викликає плутанину, — це те, що всі особи до досягнення 18-річного віку вважаються неповнолітніми. І вже дієздатність усіх неповнолітніх поділяється на дієздатність неповнолітніх віком до 14 років (вони ж малолітні) і дієздатність неповнолітніх віком від 14 до 18 років.

Щодо неповнолітніх, то за ст. 32 ЦК України такі особи можуть самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією або іншими доходами; самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом; бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено законом або установчими документами юридичної особи; самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатися вкладом, внесеним нею на своє ім’я (грошовими коштами на рахунку). Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників. На вчинення неповнолітньою особою правочину щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування. Неповнолітня особа може розпоряджатися грошовими коштами, що внесені повністю або частково іншими особами у фінансову установу на її ім’я, за згодою органу опіки та піклування та батьків (усиновлювачів) або піклувальника. Згода

на вчинення неповнолітньою особою правочину має бути одержана від батьків (усиновлювачів) або піклувальника та органу опіки та піклування. Що стосується обсягу дієздатності неповнолітніх за ЦК Російської Федерації і ЦК Республіки Білорусь, то з досягненням неповнолітньою особою 16 років, вона має право бути членом кооперативів. Але, якщо врахувати те, що відповідно до ст. 83 ЦК України, юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ, інших формах, встановлених законом, то робимо висновок, що даний елемент дієздатності неповнолітніх за ЦК України є дещо розширеним. Крім того ЦК України в порівнянні з ЦК Російської Федерації і ЦК Республіки Білорусь, як ми вже зазначали, містить норму, що на вчинення неповнолітньою особою правочинів, щодо транспортних засобів або нерухомого майна повинна бути письмова нотаріально посвідчена згода батьків (усиновлювачів) або піклувальника і дозвіл органу опіки та піклування. Таке положення покликано захищати права неповнолітніх осіб, особливо, що стосується правочинів, предметом яких є нерухоме майно. Що стосується ЦК Російської Федерації, то у ст. 26, де мова йде про обсяг дієздатності неповнолітніх, така норма відсутня. Хоча у ст. 28 ЦК Російської Федерації, нормі, яка закріплює положення про дієздатність малолітніх, міститься положення про те, що до правочинів законних представників, предметом яких є майно малолітньої особи, застосовуються правила передбачені для укладення правочинів опікунами і піклувальниками. З цим важко погодитися, адже опікуни і піклувальники — це не батьки. Тому, на наш погляд, зазначена норма ЦК України є необхідною для захисту прав та інтересів неповнолітніх.

У праві традиційно надається велике значення часу та умовам, за яких особа набуває здатності самостійно, без допомоги інших осіб здійснювати свої цивільні права та обов'язки, тобто набуває цивільної дієздатності в повному обсязі. В римському праві одним із шляхів надання особі дієздатності було звільнення сина або доньки від батьківської влади в результаті спеціальної процедури, яка отримала назву емансипації. За традицією батько тричі продавав (манципував) сина або доньку довірений особі, яка в свою чергу відпускала підвладного на волю [10, с. 137]. В результаті цього неповнолітній здобував волю, набував господарської самостійності, однак втрачав усі спадкові права стосовно своєї сім'ї [11, с. 84]. Пізніше процедура емансипації була значно спрощена і допускалась, наприклад, за усною заявою батька, зробленою ним перед судом чи посадовими особами [12, с. 45].

З урахуванням викладеного, в загальному плані емансипація розглядалася як порядок надання особі цивільної дієздатності в повному обсязі. На відміну від самої дієздатності (як здатності особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і обов'язків), емансипація не є здатністю або ознакою, яка притаманна самій особі, а являє собою процес надання особі цих якостей. У зв'язку з цим поняття емансипації пов'язане з визначенням таких моментів, як процедура, час і умови надання особі цивільної дієздатності в повному обсязі.

Слід зазначити, що у ЦК України термін “емансипація” не вживається на відміну від ЦК Російської Федерації та ЦК Республіки Білорусь. Що стосується надання особі повної цивільної дієздатності до досягнення 18-річного віку, то за ст. 35 ЦК України повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла 16 років і працює за трудовим договором, яка записана батьком або матір'ю або бажає займатися підприємницькою діяльністю. ЦК Російської Федерації і ЦК Республіки Білорусь називають дві підстави для емансипації — це бажання працювати за трудовим договором і займатися підприємницькою діяльністю. Важливим є і те, що, як ЦК України, так і ЦК Російської Федерації та ЦК Республіки Білорусь не лише називають підстави для надання повної цивільної дієздатності, але й передбачають відповідний порядок надання повної дієздатності за цими підставами.

Так, якщо особа, що досягла 16-річного віку, працює, то надання повної цивільної дієздатності провадиться за рішенням органу опіки та піклування за заявою заінтересованої особи за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника (ч. 2 ст. 35 ЦК України). А в разі відсутності згоди батьків — за рішенням суду. Якщо

ж фізична особа, яка досягла шістнадцяти років, бажає займатися підприємницькою діяльністю, рішення про надання їй дієздатності в повному обсязі приймає орган опіки і піклування за письмовою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника, та може бути зареєстрована як підприємець. В такому разі особа набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації її як підприємця (абз. 2 ч. 3 ст. 35 ЦК України).

Щодо відповідальності малолітніх та неповнолітніх, то відповідно до ст. 31 ЦК України малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду. Відповідальність у даному випадку будуть нести батьки (усиновлювачі), опікуни даної особи, які є її законними представниками. Варто погодитись із думкою С. Я. Ременяк, який пропонує з метою забезпечення відшкодування шкоди, заподіяної малолітніми, у разі неплатоспроможності законних представників таких осіб надавати можливість здійснювати відшкодування за рахунок майна, яке є у власності малолітнього [13, с. 4]. Неповнолітні ж особисто несуть відповідальність за порушення договору, укладеного ними самостійно відповідно до закону. Крім того, неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного за згодою батьків (усиновлювачі), піклувальника. Якщо ж у такої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, то додаткову відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі), піклувальник (ст. 33 ЦК України). Такі ж положення закріплені і у ст.ст. 25 і 27 ЦК Республіки Білорусь. А що стосується ст. 26 ЦК Російської Федерації, то у ній відсутня вказівка на додаткову відповідальність батьків за порушення договору неповнолітньою особою, навіть якщо вони давали на це письмову згоду. Разом із тим, порівняно із малолітніми особами, ЦК України не визначено, що піклувальники по відношенню до неповнолітніх осіб є їх законними представниками. Тому ми підтримуємо думку І. О. Гелецької, про те, що інститут піклування більш тяжіє до інституту представництва [14; с. 11].

Отже, проаналізувавши обсяг дієздатності малолітніх і неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України, Росії і Білорусі, можемо прийти до висновку, що загалом норми, які регулюють дані питання є доволі схожими, але, на наш погляд, норми ЦК України є таким, що дещо розширюють можливості даної категорії осіб до набуття та здійснення самостійними діями прав та обов'язків.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Текст] // ОВУ. — 2003. — № 11. — Ст. 461.
2. Про податок з доходів фізичних осіб : Закон України від 22.05.2003 р. [Текст] // ВВР. — 2003. — № 37. — Ст. 308.
3. Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая) от 30.11.1994 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : www.consultant.ru/popular/gkrf1.
4. Иоффе, О. С. Советское гражданское право (курс лекций) Общая часть. Право собственности. Общее учение об обязательствах [Для юрид. вузов] [Текст] / О. С. Иоффе. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1958. — 511 с.
5. Малейн, Н. С. Гражданский закон и права личности в СССР [Текст] / Н. С. Малейн. — М. : Юрид. лит., 1981. — 216 с.
6. Рабинович, Н. В. Недействительность сделок и ее последствия [Текст] / Н. В. Рабинович. — Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1960. — 171 с.
7. Кузнецова, Л. Г. Гражданско-правовое положение несовершеннолетних [Текст] : автореф. дис. на соискание научной степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право" / Л. Г. Кузнецова. — Свердловск, 1965. — 26 с.
8. Шевченко, А. С. Защита прав граждан обязательствами по возмещению вреда, причиненного правомерными действиями [Текст] / А. С. Шевченко // Тезисы Всесоюзного совещания-семинара молодых ученых ["Гражданское право и защита имущественных интересов граждан и организаций"], (Алма-Ата, 24–26 сентября 1986 г.). — Алма-Ата, 1986. — С. 149–150.
9. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 7 декабря 1998 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа : pravo.kulichki.com/vi_p/gk/index.htm.
10. Римское частное право [Текст] : [учебн.] ; под. ред. И. Б. Новицкого и И. С. Перетерского. — М. : Юриспруденция, 1999. — 512 с.
11. Орач, Є. М. Основи римського приватного права [Текст] : [курс лекцій] / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 272 с.
12. Институции Юстиниана [Текст] / [пер. с лат. Д. Расснер] ; под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова (ред.). — М. : Зерцало, 1998. — 400 с. — (Серия "Памятники римского права").

13. Ременяк, С. Я. Відшкодування шкоди, завданої малолітніми за цивільним законодавством України [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / С. Я. Ременяк. — Одеса, 2007. — 20 с.
14. Гелецька, І. О. Правове регулювання відносин представництва в цивільному праві [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 "Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право" / І. О. Гелецька. — К., 2005. — 24 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 1 від 27 серпня 2010 року)*

Надійшла до редакції 03.09.2010

